

# KUNST.

## Advies onderzoek monument slavernij

### **Kunstpunt Groningen**

Petra te Morsche, projectleider en adviseur kunst in de openbare ruimte  
Véronique Hoedemakers, adviseur kunst in de openbare ruimte

Groningen, 21 juli 2022

In opdracht van gemeente Groningen

## Inleiding

Dit adviesrapport is geschreven in opdracht van de gemeente Groningen. De opdracht hiervoor is gegeven op 28 augustus 2021. Het onderzoeksrapport moet uiterlijk in het derde kwartaal van 2022 aan het college van B&W worden opgeleverd.

Stichting Kunstpunt (hierna te noemen Kunstpunt) geeft met dit rapport een artistiek inhoudelijk advies waarin mogelijkheden worden geschetst om een betekenisvol monument over het Groninger slavernijverleden te realiseren. Het advies omvat mogelijke locaties en een inschatting van de benodigde financiële middelen. Het advies zelf is een organisch (groei) proces. Een vervolg om zaken verder uit te diepen past in de fase van de daadwerkelijke kunstopdracht. Dit advies moet daarom gezien worden als een voorstadium van de daadwerkelijke formulering van de kunstopdracht. Het geeft inzicht in de reikwijdte van het onderzoek en participatie van directbetrokkenen en belanghebbenden.

## Opdracht

Gemeente Groningen heeft Kunstpunt gevraagd te onderzoeken hoe met beeldende kunst de gedeelde geschiedenis van ons slavernijverleden zichtbaar gemaakt kan worden in de openbare ruimte. Het onderzoek richt zich specifiek op een nog op te richten monument ter herdenking van het Trans-Atlantische en Aziatische slavernijverleden van Groningen, op een betekenisvolle plek in de openbare ruimte. De vraag luidde: *'Geef een inhoudelijk en artistiek advies waarin mogelijkheden worden geschetst om een betekenisvol monument van het Groninger slavernijverleden te realiseren.'* En: *'Het advies omvat mogelijke locatie(s) en een inschatting van de benodigde financiële middelen.'*

Voorwaarde voor het onderzoek is actieve participatie van directbetrokkenen en belanghebbenden, aangevuld met relevante specialisten en twee momenten waarop de tussentijdse resultaten aan de samenleving/het publiek worden teruggekoppeld.

De volledige opdracht vindt u in Bijlage 1

## Samenvatting advies

Kunstpunt adviseert gemeente Groningen om een kunstopdracht uit te zetten voor het vervaardigen van een monument ter herdenking van het koloniale en Trans-Atlantische en Aziatische slavernijverleden van Groningen. Naast het doel een monument te realiseren om slachtoffers te herdenken, dient het monument juist ook als plek om stil te staan bij de doorwerking van het slavernijverleden en de koloniale geschiedenis in het heden. Dit laatste zal vooral plaats moeten vinden door educatie, publieksactiviteiten, bijeenkomsten al dan niet ceremonieel en informatie. Om doelen te kunnen bereiken moet het monument voor iedereen toegankelijk zijn. Wij adviseren voor het monument een open beeldtaal die toekomstbestendig is.

Kunstpunt adviseert een bedrag van € 200.000 voor het realiseren van een monument beschikbaar te stellen. Wanneer positieve besluitvorming aan het begin van het laatste kwartaal 2022 plaats vindt en middelen beschikbaar worden gesteld kan een onthulling, mits er geen onverwachte vertragingen optreden, op 1 juli 2024 haalbaar zijn.

---

*Het maken van een goed monument is niet mogelijk. Een monument toont dilemma's die niet altijd overbrugd kunnen worden. Maar het heeft - in al zijn onbeholpenheid - wél betekenis. Als je er goed over na hebt gedacht, zeg je uiteindelijk: Dit is het.*

---

Kunstenaar Hans van Houwelingen

## Advies

- **Artistiek inhoudelijk**

Kunstpunt adviseert gemeente Groningen om een kunstopdracht uit te zetten voor het vervaardigen van een monument ter herdenking van het koloniale en Trans-Atlantische en Aziatische slavernijverleden van Groningen.

Het doel van het monument is meerledig.

1. Primair moet het een plek zijn om slachtoffers van het koloniale verleden en de Trans-Atlantische en Aziatische slavernij te kunnen herdenken.

- 15 mei – Hari Pattimura, Molukse held Pattimura, opstand tegen de Nederlanders.
- 30 juni – Herdenken van alle slachtoffers van slavernij.
- 1 juli – afschaffing Nederlandse slavernij, emancipatie dag
- 17 augustus – helden, vrijheidsstrijders, dag van de Vrijheidsstrijd Curaçao, Tula

Naast bovenstaande dagen kunnen in de toekomst andere dagen belangrijk worden. Hiervoor moet ruimte zijn. Op deze wijze kan de betekenis van het monument meebewegen met de tijd.

2. Een monument dat informatie ontsluit over de geschiedenis en de doorwerking hiervan in het heden. Met als doel om met kennis en verhalen niet alleen bewustzijn over het leed van slavernij en kolonisatie te ontwikkelen maar juist ook een bewustzijn over de doorwerking van deze geschiedenis in het heden. Ongelijkheid vanwege kleur en afkomst. Bewustzijn over de betekenis van een inclusieve samenleving en de eigen rol/positie hierin.

Met informatie bedoelen we feiten, educatie en persoonlijke verhalen.

Het monument moet niet gaan over schuld en onschuld maar over mensen: over slachtoffers van de slavernijgeschiedenis en over de doorwerking van die geschiedenis in het heden. Het monument moet aanzetten tot nadenken en de samenleving prikkelen tot dialoog.

Dit sluit aan bij wat de experts hebben benoemd: het oprichten van een monument is een manier om gezamenlijk te bouwen aan een nieuw verhaal. Daar past geen denken in tegenstellingen bij.

Vanwege die actualiteitswaarde is het belangrijk om nieuwe generaties betekenis te kunnen laten toevoegen. Het monument is materiaal, de mensen geven er betekenis aan, dit vraagt activering van het monument en het gedachtegoed; publieksactiviteiten, bijeenkomsten en protocollen en informatie en educatie.

Zowel het monument (in beeldend opzicht) als de informatievoorziening zullen toekomstbestendig moeten zijn door ruimte te laten voor nieuwe feiten. Beknopte informatie kan fysiek aanwezig zijn, maar om zorg te dragen dat het monument voldoende fluïde blijft adviseert Kunstpunt om met het monument ook informatie digitaal te ontsluiten. Het monument wordt gezien als een proces dat nooit af is, zolang slavernij en de gevolgen ervan bestaan.

---

*Monumenten moet je zelf laden met betekenis, door de tijd kan die betekenis mee ontwikkelen. Die verandering heeft te maken met het herstellen van relaties: de relatie met elkaar, met onszelf, met de tijd en met onze plek. Dit en het 'dekoloniseren van onze geest' (loskomen van ingesleten gedachten en patronen) hebben tijd en ruimte nodig en vragen om een eerlijke, rechtvaardige en menselijke samenleving.*

---

Antropoloog Walter Faaij

Het monument richt zich op iedereen. Twee groepen springen eruit: iedereen die betrokkenheid ervaart bij slavernij en dit wil herdenken én de mensen die nu nog te weinig kennis hebben over de geschiedenis en de (ongelijkheids) problematiek. Die laatste is een grote en brede groep. Bij kinderen en jongeren ligt een belangrijke focus omdat zij deze geschiedenis overleveren. Het monument moet dan ook toegankelijk en aantrekkelijk zijn voor hen en zij moeten goed worden geïnformeerd. Educatie is hiervoor noodzakelijk.

In aansluiting op de wens van de onderzoeksgroep om met het monument een brede doelgroep te bereiken adviseert Kunstpunt om, naast jaarlijkse ceremonies op speciale dagen, ook door de week betekenis te genereren in andere activiteiten.

Het monument moet op alle dagen toegankelijk en uitnodigend zijn als een plek dat het publiek kan gebruiken; ontmoeten, bezinning, spelen, zitten, zijn hierbij mogelijkheden. Dit in tegenstelling tot een meer traditioneel en passief, op kijken gericht monument. Op deze wijze wordt het publiek onderdeel van het monument en wordt het monument onderdeel van het dagelijks leven.

We adviseren om herkenbaarheid van de thematiek, herkenning van culturen en informatie over de geschiedenis op een gelaagde manier te laten zien in het monument. Dit zou o.i. moeten gebeuren in een open beeldtaal waar iedereen zijn eigen associaties aan kan verbinden. Daarin komt vervolgens informatie die steeds specifiekere wordt. Er kan gedacht worden aan fysieke toepassingen van tekst, spreuken, symbolen, patronen, totems etc. Het monument in een open, nieuwe beeldtaal is een drager voor oude tekens of symbolen. Omdat de samenleving samen aan een nieuw verhaal bouwt dat gericht is op de toekomst. Ondersteunend hierin is antropoloog Walter Faaij: het monument tekent een overgangsfase, een 'ondertussen', die leidt tot iets nieuws.

---

*Tussen het verleden en de toekomst zit het ondertussen. We zitten nu in het ondertussen. Het verleden is dat wat je ziet in het monument, maar de toekomst mag ook zichtbaar zijn.*

---

Antropoloog Walter Faaij

Het monument moet respectvol herdenken en naar de toekomst kijken in balans brengen. In de kunstopdrachtformulering moeten de kaders hiervoor samen met de kunstcommissie nader uitgewerkt moeten worden. Aan de kunstenaar de taak om binnen de voorwaarden hiervoor een verbeelding te zoeken.

- **Aanbeveling**

Om ervoor zorg te dragen dat het monument toekomstbestendig is, adviseert Kunstpunt om met verschillende betrokken partijen educatie en publieksactiviteiten te ontwikkelen en die (digitaal) te koppelen aan het monument. Het advies is om hiervoor structureel financiële middelen beschikbaar te stellen. Voor een up-to-date digitale ontsluiting van informatie en voor het beheer van het monument zou een organisatie aangewezen moeten worden. Met beheer bedoelen we het beheer van activiteiten.

---

*Als respectvol herdenken en een opening vinden naar de toekomst elkaar vinden dan ben je goed op weg.*

---

Kunstenaar Hans van Houwelingen

- **Locatie**

We adviseren de volgende criteria aan te houden bij de keuze van een locatie:

- Een ruime locatie geschikt voor grote bijeenkomsten met ceremonieel/rituelen, voor educatieve activiteiten en voor dagelijks gebruik als ontmoetingsplek.
- Een historische link is geen voorwaarde maar wel een pré.
- Een prominente locatie, zodat een breed publiek deze plek dagelijks gemakkelijk tegen komt en gebruikt.
- De locatie moet een rustige sfeervolle omgeving zijn, ingebed in een stedelijke dynamiek.

De voorkeur gaat wat betreft dynamiek, sfeer en beschikbare ruimte uit naar een groene omgeving in of nabij het stadscentrum of een omgeving die groen gemaakt kan worden. Te denken valt aan het Noorderplantsoen, de Ossenmark of het Zuiderplantsoen.

In een vervolgfase wil Kunstpunt met Atelier Stadsbouwmeester locaties verder verkennen.

Omdat iedere representatie over deze gedeelde geschiedenis ontbreekt en het doel is om een breed publiek te bereiken, is het advies om met de keuze van de locatie rekening te houden met dit belang en te kiezen voor een prominente locatie met veel dagelijks gebruik door een breed publiek; een publieke plek die van iedereen is.

De bevindingen van de onderzoeksgroep staan aan de basis van bovengenoemd advies:

*Het is voor de onderzoeksgroep belangrijk dat het monument, naast een plek om te herdenken en de cultuur te vieren, een middel is om te ontmoeten en ervaringen en kennis over het koloniale verleden en de slavernijgeschiedenis met alle lagen uit de bevolking te delen. Er moet een verbindende werking vanuit gaan. Met kennis en verhalen kan er meer bewustzijn over en respect voor het leed van het slavernij- en koloniale verleden ontstaan, ook voor de doorwerking van deze geschiedenis in het heden. Het monument is daarom bedoeld voor alle lagen van de bevolking en moet een kader bieden voor publieke activiteiten en educatie. Bij kennisdeling wordt niet uitgegaan van het goed/kwaad en wij/zij perspectief, maar van een gemeenschappelijke geschiedenis en de erfenis die nog steeds doorwerkt in onze samenleving. Doel is dat het monument, naast het herdenken, bijdraagt aan het bewustzijn in de samenleving van ongelijkheid vanwege kleur en afkomst, en de eigen verantwoordelijk hierin. Het monument moet, zo bepleit de groep, op een sfeervolle locatie staan met voldoende ruimte voor bijeenkomsten met een groot publiek.*

- **Middelen en planning**

Er is €150.000 beschikbaar gesteld voor het oprichten van een monument. Gelet op de inflatie adviseert Kunstpunt dit bedrag met €50.000 aan te vullen, zodat er voor het realiseren van een monument €200.000 beschikbaar komt. Genoemde bedragen zijn excl. btw.

Wanneer positieve besluitvorming aan het begin van het laatste kwartaal 2022 plaats vindt en middelen beschikbaar worden gesteld kan een onthulling, mits er geen onverwachte vertragingen optreden, op 1 juli 2024 haalbaar zijn.

- **Vervolgproces**

Na gemeentelijke besluitvorming zal het besluit met de onderzoeksgroep worden besproken. Voordat er daadwerkelijk met een kunstopdracht kan worden aangevangen zullen de nog openstaande vraagstukken besproken moeten worden met de gemeente. Zaken die o.i. nader onderzocht en besproken moeten worden zijn:

- De (on)mogelijkheden van de genoemde locaties zullen op basis van de kaders uit dit advies besproken worden met atelier stadsbouwmeester
- Planning
- Aanbevelingen
- Afspraken over communicatie en publiek: hoe en op welke momenten zal er gecommuniceerd worden over het monument in oprichting en door wie? Inhoud, planning en verantwoordelijkheden over communicatie moeten worden vastgelegd.

De oriëntatie op de kunstopdracht door Kunstpunt en gemeente zal worden afgesloten. De resultaten worden meegenomen in de te formuleren kunstopdracht.-Het proces van de kunstopdracht kent de volgende stappen:

- Formeren van een kunstcommissie en formuleren van de opdracht. Kunstpunt adviseert dat leden uit de onderzoeksgroep in de kunstcommissie plaatsnemen om zo de dialoog en het proces voort te kunnen zetten.
- Kunstpunt adviseert om educatie in een zo vroeg mogelijk stadium binnen dit verband mee te nemen.
- Wijze van kunstenaarsselectie overeenkomen met kunstcommissie. Procedure 'op maat' overeenkomen met de kunstcommissie
- Kunstenaarsselectie
- Ontwerpselectie (afhankelijk van gekozen procedure)
- Voorlopig ontwerp
- Definitief ontwerp

- Uitvoering (vergunningen, aansturen uitvoerende partijen, opstellen onderhoudsplan)
- Oplevering
- Onthulling (uitnodigingen, programma, pers, activiteiten door betrokkenen)

## Verantwoording onderzoek

Het verlenen van een opdracht aan Kunstpunt voor een vooronderzoek naar een monument is een manier om de gedeelde slavernijgeschiedenis zichtbaar en toegankelijk te maken. Ter voorbereiding op dit vooronderzoek verrichtte Kunstpunt onderzoek naar nationale en internationale slavernijmonumenten. Dit onderzoek is gedaan samen met Susanna Rovida, een postdoctorale studente aan de Rijksuniversiteit Groningen. Landelijke voorbeelden van slavernijmonumenten, al dan niet in wording, zijn besproken met een landelijk netwerk van gemeenten en culturele organisaties. In dit verband werd procesvorming besproken - ambtelijke processen, de te nemen stappen binnen de kunstopdracht zelf en de samenwerking met betrokkenen – maar ook verschillende casussen waar werd gesproken over inhoudelijke benadering, participatie, locatiekeuze en budgetten.

### **Participatie**

Kunstpunt heeft door de gemeente aangereikte contacten persoonlijk benaderd en is van daaruit verder in gesprek gekomen met betrokken mensen en organisaties die zich bezig houden met het onderwerp slavernij, inclusieve samenleving en discriminatie. Dit heeft geleid tot een groep van 30 betrokken personen waarvan 20 personen actief hebben deelgenomen aan het vooronderzoek (te noemen de onderzoeksgroep). Dit is een diverse groep in generatie, vrouw/man en met verschillende culturele achtergrond.

In de individuele verkennende gesprekken is persoonlijk kennis gemaakt en zijn kaders, rollen en verwachtingen besproken

Belangrijk om apart te vernoemen is de deelname aan de onderzoeksgroep door de jongerenambassadeurs van het Groninger Museum. Zij geven in het Groninger Museum rondleidingen aan scholieren bij de tentoonstelling Bitterzoet Erfgoed- Zwart in Groningen en hebben met scholieren gesprekken gevoerd over een monument. De uitkomsten van die gesprekken hebben zij binnen de onderzoeksgroep teruggekoppeld.

Omdat het oprichten van een monument een complex onderwerp is heeft Kunstpunt Véronique Hoedemakers als kunstadviseur en Charlotte Wekker, trainer, coach en docent bij complexe innovaties in het sociale domein, als gespreks- en procesbegeleider betrokken bij het onderzoek.

### **Proces**

Om een onderbouwd advies te kunnen uitbrengen heeft Kunstpunt 10 vragen voor de onderzoeksgroep geformuleerd. Om de verschillende onderwerpen zo goed mogelijk uit te diepen en te verrijken zijn hiervoor drie inspiratiebijeenkomsten met experts georganiseerd. In aanvulling op de eigen expertise van Kunstpunt op het gebied van kunst in de openbare ruimte zijn er externe experts aangetrokken. Dit zijn Hans van Houwelingen, expert op het gebied van monumenten en betekenis geven en Walter Faaij, antropoloog en expert op het gebied van cultuurvorming en herdenken.

Jongerenambassadeurs hebben middelbare scholieren en mbo-leerlingen gevraagd hoe ze tegen een slavernijmonument aankijken.

Fragmenten uit de gesprekken:

- In een monument moeten concrete zaken te zien zijn zoals aantallen, feiten en namen.
- De interactieve kant van een monument werd benadrukt.
- In eerste instantie zagen ze geen noodzaak in een monument, het is geldverspilling. In tweede instantie vonden ze het toch belangrijk.
- Een compleet beeld van de geschiedenis krijgen, belangrijk dat het verhaal verteld wordt.
- Een monument moet dan wel opvallend zijn, iets wat voor hen tastbaar is, dat je er iets mee kunt en dat je er niet omheen kunt.
- Wil je een monument kunnen aannemen, dan moet je het gevoel krijgen dat het over jou gaat. Het monument moet toegankelijk zijn.
- De eerste generatie is de generatie die iets traumatisch heeft meegemaakt. Ze zwijgt daarover, want ze wil de volgende generatie er niet mee belasten. De tweede generatie voelt dit trauma en is daardoor ook boos en bang. De derde voelt het aan en stelt vragen: Waarom?
- Het is zo goed dat in het onderwijs ervaringsdeskundigen ingezet worden naast leerkrachten.
- Er is vooral discussie over dit thema. Er is trauma. Er is angst dat een deel van de samenleving zich er niet in kan herkennen. Als een monument zó vorm gegeven wordt, dat iedereen zich ertoe kan verhouden, wordt de angst weggehaald.
- Een persoonlijk verhaal raakt degene die vanuit zichzelf wat minder met het onderwerp hebben.
- Teksten op schilderijen raken vaak, omdat het een verhaal vertelt.
- Bij scholieren spreekt het onderwerp moderne slavernij in de textielindustrie heel erg aan.

Naast de inspiratiebijeenkomsten waar Kunstpunt zelf ook aan deelnam, zijn er overleggen geweest met een vertegenwoordiging van 12 personen uit de onderzoeksgroep om, als advies aan Kunstpunt, tot concrete antwoorden op de gestelde vragen te komen.

Navraag bij de onderzoeksgroep laat zien dat alle bijeenkomsten en overleggen heel waardevol zijn geweest. Het heeft perspectieven verbreed en men heeft meer kennis en begrip gekregen voor elkaars achtergronden en belangen. Daardoor kwam men bijna altijd tot eenduidige antwoorden. Daar waar de groep niet eenduidig was zijn meerdere antwoorden meegegeven aan Kunstpunt.

De onderzoeksgroep is tevreden over de deelname en de constructieve stappen die er in de richting van een monument zijn gemaakt. Onderzoeksliden hebben aangegeven in een vervolgfase betrokken te willen zijn.

Alle bijeenkomsten zijn in notulen en in tekeningen van kunstenaar Anne Stalinski vastgelegd en gecommuniceerd met de onderzoeksgroep.

Voor de onderzoeksvragen en antwoorden zie bijlage 2.

De tekeningen van Anne Stalinski zijn op te vragen bij Kunstpunt.

### **Terugkoppeling gemeente**

Maandelijks heeft Kunstpunt de ambtelijke contactpersonen Rob Visser en Marije van der Heide op de hoogte gesteld van de voortgang. Zij hebben met regelmaat de bestuurlijke opdrachtgever, toenmalig wethouder Chakor geïnformeerd over het proces. Eenmaal is er een terugkoppeling geweest met Kunstpunt en wethouder Chakor.

### **Publieke terugkoppeling**

Kunstpunt deelt het doel van de onderzoeksgroep om met een publieke terugkoppeling bij te dragen aan het verder ontwikkelen van bewustwording en kennis over het slavernijverleden, de koloniale geschiedenis en de doorwerking hiervan in het heden. Met de 1<sup>e</sup> publieke terugkoppeling heeft Kunstpunt hierop ingezet. Samen met beeldend kunstenaar Lambert Kamps en stadsdichter Myron Hamming en betrokkenen heeft Kunstpunt in het Tschumi paviljoen een speciale versie van *DichtLicht* ontwikkeld: *DichtLicht op het verleden*. In dit kunstproject delen vier Groningers hun persoonlijke verhaal over de doorwerking van het slavernijverleden in hun (familie)leven. Er werden verhalen zichtbaar gemaakt uit een Caribische, Molukse, Javaanse en een Surinaamse familiegeschiedenis. Kunstpunt startte de presentatiereeks met een proloog gebaseerd op Myron Hammings eigen familieverhaal.

*DichtLicht op het verleden* was te zien van 17 december 2021 t/m 24 maart 2022. Voor uitgebreide informatie zie: <https://www.kunstpunt groningen.nl/agenda/dichtlicht-op-het-verleden/>

De tweede publieke terugkoppeling wordt in overleg met de onderzoeksgroep bedacht en uitgevoerd op een nog nader te bepalen tijdstip. De gedachte is om dit in het 4<sup>e</sup> kwartaal van 2022 uit te voeren. De manifestatie Bitterzoet Erfgoed is dan afgelopen en op deze wijze kan de 2<sup>e</sup> publieke uiting een goede aanvulling zijn om de aandacht voor dit onderwerp te continueren.



## Dankwoord

Kunstpunt is de onderzoeksgroep zeer dankbaar voor haar inzet en grote betrokkenheid. Gezamenlijk is er een inhoudelijk en zorgvuldig proces doorlopen. Betrokkenen zijn vanuit hun persoonlijke achtergronden verbindingen aangegaan met elkaar én met het doel van een monument, dat het persoonlijke overstijgt. Zonder de verdiepende gesprekken en de mooie inhoud die dat opleverde was dit advies niet tot stand gekomen.

Aan de onderzoeksgroep namen de volgende organisaties en personen deel:

- Stichting Noaberschap/Comité 30 juni 1 juli Groningen - Roberto Refos, voorzitter
- Stichting Noaberschap/Comité 30 juni 1 juli Groningen - Sheila van Staveren
- Stichting Noaberschap/Comité 30 juni 1 juli Groningen - A Hasselbaink
- Stichting Brisa - Karen Tromp-Hunte
- Stichting Pittig Gekruid - Charles Goudsmid
- Discriminatie Meldpunt - Niek Peters
- Pieter Anthony
- Rudolf Maria
- Ydwer Hoekstra (jongeren ambassadeur)
- Romy Misran
- Stefan Alfons
- Yasmin Hasan (jongeren ambassadeur)
- Femke Claus (jongeren ambassadeur)
- Sofie Heirman (jongeren ambassadeur)
- Emerson Terinathe
- Suzanna Zijlstra (jongeren ambassadeur)
- Vinny Johnson
- Cerial Wekker (jongeren ambassadeur)
- Emily Hög (jongeren ambassadeur)
- Willem van der Sluis

Wij bedanken ook de experts voor hun medewerking aan dit onderzoek:

- Charlotte Wekker, trainer, coach en docent bij complexe innovaties binnen het sociale domein.
- Hans van Houwelingen, beeldend kunstenaar
- Walter Faaij, antropoloog bij Green Culture Lab

## Bijlagen

Bijlage 1: Gemeentelijke opdracht aan Kunstpunt

### **Opdrachtverlening: Vooronderzoek monument Groninger slavernijverleden**

**Datum: 28 augustus 2021**

<b>De opdrachtgever</b>	Wethouder Chakor, namens het college van B&W, namens de gemeente Groningen. Contactpersonen zijn:  Marije van der Heide (beleidsadviseur cultuur) Email: <a href="mailto:marije.van.der.Heide@groningen.nl">marije.van.der.Heide@groningen.nl</a> Telefoon: 06 5140 7779  Rob Visser (beleidsadviseur diversiteit) Email: <a href="mailto:rob.visser@groningen.nl">rob.visser@groningen.nl</a> Telefoon: 06 5547 0833
<b>De opdrachtnemer</b>	Kunstpunt Groningen. Contactpersoon is:  Petra te Morsche Email: <a href="mailto:petratemorsche@kunstpuntgroningen.nl">petratemorsche@kunstpuntgroningen.nl</a> Telefoon: 06 1533 5729

### **De aanleiding**

Er is een brede maatschappelijke beweging gaande voor erkenning van het leed dat de slavenhandel heeft veroorzaakt. De gemeente deelt deze urgentie. In Nederland is steeds meer aandacht voor het slavernijverleden. De VOC- of WIC-mentaliteit is niet meer iets om (alleen maar) trots op te zijn. Er is steeds meer erkenning voor de wijze waarop het koloniale verleden verbonden is met het heden. Het slavernijverleden wordt op steeds meer plekken herdacht en het afschaffen wordt op steeds meer plekken gevierd. De gemeente Groningen is betrokken bij inwoners die zich persoonlijk geraakt voelen door deze gedeelde geschiedenis. De gemeente erkent de maatschappelijke urgentie en het eigen aandeel in de gedeelde geschiedenis.

Onderzoek van de Groninger Archieven en de RUG toonden reeds aan dat Groningen en het Gronings stadsbestuur een actieve rol speelde en een aanzienlijk aandeel had in de handel in slaven.

Op 30 juni 2021 heeft de raad de motie, *Onderzoek de rol van de overheid in het slavernijverleden*, aangenomen. Hierin wordt het college verzocht om de rol van Groningen en het Groninger stadsbestuur verder te onderzoeken. En onze gedeelde geschiedenis zichtbaarder en toegankelijk te maken.

Het initiatief om in Groningen een monument op te richten ontstond bij dhr. Hasselbaink, een inwoner van Groningen die elk jaar tijdens Keti Koti met zijn oma het monument in Amsterdam bezocht. In de laatste levensjaren van zijn oma heeft dhr. Hasselbaink toegezegd zich in te zetten voor een monument in het noorden, zodat komende generaties niet naar de randstad hoeven om te kunnen herdenken. De ambitie is opgepakt en omarmd door wethouder Chakor (portefeuille Diversiteit en Inclusie).

Het verlenen van een opdracht aan Kunstpunt voor een vooronderzoek naar een monument is een manier om de gedeelde geschiedenis zichtbaar en toegankelijk te maken.

### **Uitgangspunt**

De gemeente Groningen erkent het belang van het agenderen van het slavernijverleden als belangrijk onderdeel van de Nederlandse geschiedenis, erkent de schending van mensenrechten in het verleden en legt de verbinding met hedendaagse vraagstukken die voortvloeien uit het verleden, betreffende emancipatie, sociale acceptatie en antidiscriminatie. Hierom neemt de gemeente positie in de actuele maatschappelijke beweging die het slavernijverleden als gedeelde geschiedenis geagendeerd heeft. Het gaat hierbij om erkenning van het Gronings stadsbestuur direct en indirect een rol heeft gespeeld in de slavenhandel, erkenning van het leed van alle mensen die hiervan slachtoffer zijn geworden en het nemen van verantwoordelijkheid om deze gedeelde geschiedenis zichtbaar te maken. Gemeente Groningen maakt hierbij gebruik van de verbindende werking van cultuur en biedt een veilig podium voor afwijkende meningen en visies, reflectie en dialoog.

De gemeente Groningen ziet een actieve rol voor zichzelf in:

1. Het bijdragen aan de erkenning van het slavernijverleden;
2. Het ondersteunen van het publieke gesprek over het slavernijverleden;

3. Het op een betekenisvolle manier zichtbaar maken van de gedeelde geschiedenis van het slavernijverleden in de openbare ruimte.

### **Opdrachtformulering**

Gemeente Groningen geeft Kunstpunt Groningen opdracht te onderzoeken hoe met beeldende kunst de gedeelde geschiedenis van ons slavernijverleden zichtbaar kan worden gemaakt in de openbare ruimte. Het onderzoek richt zich specifiek op een nog op te richten monument ter herdenking van het Trans-Atlantische en Aziatische slavernijverleden van Groningen, op een betekenisvolle plek in de openbare ruimte.

### **Voorwaarden**

- Het onderzoek wordt uitgevoerd *met* belanghebbenden in plaats van *voor* belanghebbenden; een onderzoeksgroep die is samengesteld uit directbetrokkenen/belanghebbenden aangevuld met vertegenwoordigers vanuit het Discriminatie Meldpunt Groningen en met specialisten op het gebied van historie en kunst.
- De onderzoeksgroep gaat onafhankelijk van de gemeente te werk. De werkgroep heeft daarentegen wel de mogelijkheid om politiek-bestuurlijk advies in te winnen via de ambtelijke contactpersonen.
- Er zijn in elk geval twee momenten waarop het proces zich openbaart aan publiek.
- De gemeente deelt haar relevante netwerk met Kunstpunt.
- De ambtelijke contactpersonen van de gemeente worden in elk geval maandelijks door Kunstpunt op de hoogte gehouden van ontwikkelingen in het vooronderzoek. Hierbij gaat om een terugkoppeling op hoofdlijnen met betrekking tot de projectresultaten en projectkaders zoals hieronder beschreven. Via de ambtelijke contactpersonen wordt de bestuurlijke opdrachtgever betrokken.
- Kunstpunt informeert de bestuurlijke opdrachtgever via de ambtelijke contactpersonen over alle uitingen in de media.

### **Resultaat**

1. Het vooronderzoek door Kunstpunt resulteert in een inhoudelijk en artistiek advies aan het college van B&W. Met het advies weet het college welke mogelijkheid het heeft om een betekenisvol monument van het Groninger slavernijverleden te realiseren. Het advies omvat ook (een) mogelijke locatie(s) en een inschatting van de benodigde financiële middelen.
2. Een actieve participatie in het onderzoek van directbetrokkenen/belanghebbenden aangevuld met relevante specialisten.
3. Het onderzoeksproces wordt in elk geval op twee momenten publiekelijk teruggekoppeld.

### **Context**

Deze opdracht aan Kunstpunt geeft invulling aan de missie, visie en strategie van de gemeente Groningen: gedeelde geschiedenis zichtbaar maken en erkenning van de schending van mensenrechten in het verleden. Het legt (impliciet) de verbinding met hedendaagse vraagstukken die voortvloeien uit het verleden, betreffende emancipatie, sociale acceptatie en antidiscriminatie.

Het onderzoeksproces – Met in het bijzonder de publieke terugkoppeling – sluit aan bij de zes pijlers van het diversiteitsbeleid: zichtbaarheid, sociale acceptatie, emancipatie, antidiscriminatie, gedeelde geschiedenis en mensenrechten.

*“In onze visie op diversiteit krijgt iedereen in Groningen ongeacht etniciteit, seksuele gerichtheid, leeftijd, gender of beperking, kansen om actief aan onze samenleving mee te doen, deze mede vorm te geven en zich in Groningen thuis te voelen. Daarnaast draagt diversiteit bij aan de dynamiek van onze samenleving. Diversiteit maakt de samenleving sterker. Wij zien diversiteit dan ook als een verrijking. Het gevoel dat je welkom bent, erbij hoort en mag zijn wie je bent noemen wij inclusie. Vanuit deze inclusiegedachte hebben wij de keuze gemaakt om het diversiteitsbeleid in te bedden in alle beleidssectoren en daarmee alle beleidssectoren medeverantwoordelijk te maken voor het garanderen en het vergroten van de kansen om actief mee te doen. Diversiteit en inclusie maken Groningen tot de gemeente die wij willen zijn: toegankelijk open, tolerant, behulpzaam, veerkrachtig en een fijne plek om jezelf te kunnen zijn en jezelf verder te ontwikkelen.”*

Bron: Diversiteitsagenda 2.0

In onze kadernota Kunst en Cultuur voor iedereen geven we aan: Cultuur heeft een verbindende werking die bijdraagt aan een ongedeelde stad, en biedt een veilig podium voor afwijkende meningen en visies, reflectie en debat. Cultuur en erfgoed bieden inzicht in het heden en verleden en de wereld om je heen. In Groningen herken je de sporen die de tijd heeft achtergelaten. De monumenten en het erfgoed in de stad maken de geschiedenis en het verhaal van onze stad zichtbaar.

### **Projectkaders – tijd**

- Augustus/september 2021: installeren onderzoeksgroep en het vooronderzoek aankondigen in de media.
- Nader te bepalen datum: of een andere betekenisvolle dag: eerste publiekelijke terugkoppeling.
- 1 juli 2022: tweede publiekelijke terugkoppeling.
- Datum nader te bepalen datum, doch uiterlijk het derde kwartaal van 2022: opleveren onderzoeksrapport voor het college van B&W.

### **Projectkaders – budget**

Voor het onderzoek en advies is vanuit het diversiteitsbeleid in totaal €10.000,- exclusief BTW beschikbaar. Het budget wordt in 2021 beschikbaar gesteld en is tot en met het derde kwartaal van 2022 vrij te besteden voor onderzoeksdoeleinden.

In 2021 wordt eenmalig €3.000,- exclusief BTW beschikbaar gesteld voor een publieke terugkoppeling van het onderzoeksproces. Het budget is vrij te besteden in 2021. Het staat Kunstpunt vrij om op zoek te gaan naar cofinanciering.

In 2022 wordt eenmalig €3.000,- exclusief BTW beschikbaar gesteld voor een publieke terugkoppeling van het onderzoeksproces. Het budget is vrij te besteden tot en met 1 juli 2022. Het staat Kunstpunt vrij om op zoek te gaan naar cofinanciering.

**Kunstpunt formuleerde tien vragen waarop de onderzoeksgroep de volgende antwoorden formuleerde:**

### 1. Wat is het doel(en)?

- ✓ Herdenken  
Herdenken van alle slachtoffers van het koloniale en Trans-Atlantische en Aziatische slavernijverleden
- ✓ Bewustwording  
Bewustwording over de doorwerking van het slavernijverleden in het heden. Mag je zijn wie je bent?
- ✓ Erkenning  
Erkenning van het leed wat is aangedaan tijdens slavernij en kolonisatie.
- ✓ Vieren  
De culturen (en) vieren, laten zien, horen en leven.  
In dit vieren herken je jezelf of je herkent een cultuur. Dat is wel iets anders dan dat je in eerste instantie het slavernijverleden ziet.
- ✓ Verbinding  
Verbinden van iedereen met het thema slavernij en de doorwerking ervan in het heden. Begrip voor elkaar en vanuit verschillende perspectieven gaan begrijpen hoe dit is geweest.  
Mensen willen laten nadenken, zodat ze praten over andere gedachten dan ze zelf hebben. Dit geeft begrip en dat kan bij een monument. Het moet mensen niet weggagen, maar mensen laten nadenken.
- ✓ Dialog  
Aanzetten tot nadenken en de samenleving prikkelen tot dialoog.
- ✓ Her-denken.
- ✓ Educatie
- ✓ Overdracht van kennis, gevoel en leed. Het monument kan als middel worden ingezet en educatie kan er omheen ontwikkeld worden. Het monument zelf kan ook educatief zijn.
- ✓ Vermenselijking  
Een tegenbeweging van de ontmenselijking in het systeem, het moet activeren.
- ✓ Als het te activistisch is kan het in de toekomst een andere betekenis krijgen en haken mensen af.  
Niet iedereen gaat het ermee eens worden, er blijft altijd wrijving.

### 2. Wie is de doelgroep?

De onderzoeksgroep heeft voor ogen dat het monument moet bijdragen aan een inclusievere maatschappij en wil proberen iedereen met het monument te bereiken. Er wordt vaak gedacht dat er bewustwording gekweekt moet worden bij degenen die het niet betreft. Maar ook juist bij degenen van wie de voorouders uit de slavernij komen, want er werd en wordt niet over gesproken, het is weggemoffeld. Er is onbekendheid niet alleen bij bepaalde groepen, het zit in alle lagen van de bevolking. Speciaal genoemd worden kinderen en jongeren, want zij zijn de toekomstige generaties die onze slavernijgeschiedenis overleveren aan volgende generaties.

- ✓ Stadgers: De wens dat elke Groninger zich kan verhouden tot het slavernijmonument.
- ✓ Een Gronings element kan erin verwerkt worden. Groningers hebben een slavernij verleden, meer dan andere delen in Groningen
- ✓ Iedereen moet zich welkom voelen.
- ✓ Tegelijk zal niet iedereen zich welkom voelen.
- ✓ Nazaten van tot slaaf gemaakten  
(Jonge) kinderen, het monument moet voor hen toegankelijk, begrijpelijk en aantrekkelijk zijn.
- ✓ Jongeren
- ✓ (International)studenten,

### 3. Waar gaat het kunstwerk (niet) over/wat willen we vertellen?

- ✓ Bij kennisdeling uitgaan van een gemeenschappelijke geschiedenis.

- ✓ Een breder beeld op het thema ontmenselijking. Niet een beeld schetsen van de zwarte mens als slachtoffer en de plantagehouder als monster. Hoe maak je het monster menselijk? Als je verbinding wilt maken, moet je dat meenemen, hoe pijnlijk het ook kan zijn. Het monster is een mens wat fouten heeft gemaakt. We zijn allemaal mens.
- ✓ Het gaat niet over “goed en kwaad” en “wij en zij”, maar het bewustzijn hierover; kijk vanuit alle complexiteit van mens-zijn. We zijn allemaal mensen.
- ✓ Bewustzijn over de ongelijkheid en de ongelijke kansen vanwege kleur en afkomst in de (Groningse) samenleving en de eigen verantwoordelijkheid hierin.
- ✓ Bewustzijn om ongelijkheid te stoppen.
- ✓ Dekolonisatie van de geest, niet alleen bij mensen die geen nazaten zijn maar bij iedereen.
- ✓ Niet alle educatie die mist hoeft in een monument verwerkt te worden.
- ✓ Er meer over leren en elkaar respecteren is belangrijk.
- ✓ Iedereen moet zich kunnen inleven, het monument is niet voor één bepaalde groep.
- ✓ We hoeven het niet te dramatisch te maken.

#### 4. Hoe blijft een monument actueel in de toekomst?

- ✓ Het monument is materiaal, de mensen geven er betekenis aan, dit vraagt activering van het monumenten en het gedachtengoed.
  - Bijeenkomsten en protocollen
  - Educatie
- ✓ Slavernijverleden heeft te maken met systemen: feitelijke gebeurtenissen, system denken, patronen, herdenken, arbeid, spreken van reproductie i.p.v erfenis.
- ✓ Alle verschillende kanten belichten.
- ✓ Ontmenselijking als gemeenschappelijk thema.
- ✓ Zorgen dat het monument niet af is en ook nooit af zal zijn zolang slavernij bestaat, dat er ruimte is voor nieuwe generaties om betekenis toe te voegen.
- ✓ Zorg dat de informatievoorziening flexibel is, er zullen nieuwe feiten komen
- ✓ Interactief
- ✓ Een functionerend monument is als een proces dat telkens doorgaat
- ✓ Zorgen dat het monument (beeldend) ruimte laat voor nieuwe feiten.
- ✓ Zorg dat een monument uitnodigt voor gebruik op alle dagen.
- ✓ Welke vorm? Zijn abstractie en/of meervoudig gebruik meer toekomstbestendig?
- ✓ Zorgen dat het monument een uitnodiging is om stil te staan, te voelen en iets teweegbrengt.
- ✓ Verhalen vertellen
- ✓ De huidige slavernij agenderen
- ✓ Protocollen/rituelen veranderen, ethiek verandert ('kritisch nadenken over wat (moreel) goed is om te doen), bouw hier ruimte voor in. Mensen willen iets, dan heeft het monument zich daarnaar te voegen.

#### 5. Moet een monument zo gemaakt worden dat het direct herkend wordt als een monument ter herdenking van het slavernijverleden?

De gezamenlijke conclusie is dat een monument respectvol herdenken en naar de toekomst kijken in balans moet brengen.

- ✓ Dubbel gevoel bij sommige deelnemers: aan de ene kant wil je de eigen cultuur zichtbaar maken en herkennen en erkennen, maar je wilt ook dat het voor iedereen toegankelijk en uitnodigend is. Je wilt mensen pakken en niet afschrikken.  
Sommige deelnemers geven aan dat er juist een universele beeldtaal gebruikt moet worden. In feite zou het monument dan een nieuw verhaal zijn van een gedeelde geschiedenis. Universeel, divers en altijd actueel.
- ✓ Het is niet noodzakelijk om in eerste instantie bij het monument te zien dat het gaat om de afschaffing van slavernij. Als je een aantrekkelijk monument maakt, zie je niet direct wat het onderwerp is, maar haal je mensen binnen. Als je binnen bent, zie je waar het monument over gaat. Het gaat om het bereiken van het doel en de doelgroep.
- ✓ Toekomstbestendigheid. De bewustwording over de geschiedenis is aan het veranderen. Als we nu een beeld maken binnen een beeldtaal die we al kennen, zijn we dan nog relevant?
- ✓ Als het monument sterk verbeeldend is, kun je mensen afschrikken.
- ✓ Mensen naar het monument toe lokken is het meest belangrijk. Dat is uitnodigend. Als het heel zichtbaar is van een afstand, schrikt het af.

- Er is altijd een percentage dat door jezelf ingevuld kan worden.
- ✓ Ja, voor nazaten is het belangrijk dat er herkenbaarheid is tegelijkertijd wil je dat het toegankelijk is voor iedereen.
  - ✓ Van een afstand mag zichtbaar zijn dat het een slavernijmonument is.
  - ✓ Werelden die zijn weggevaagd mogen zichtbaar gemaakt. Anderen zeggen: nee we staan nog overeind en vieren onze culturen en dat is wat anders dan slavernij laten zien.
  - ✓ Monument mag universeel zijn.
  - ✓ Zorg dat het monument respectvol herdenkt maar ook veel toekomst in zich heeft, spelende kinderen.

#### 6. Wat willen we bij een monument kunnen doen? Wat hebben we daar voor nodig?

- ✓ Herdenken
  - Herdenkingsdagen:
    - 15 mei – Hari Pattimura, Molukse held Pattimura, opstand tegen de Nederlanders.
    - 30 juni – Herdenken alle slachtoffers van de slavernij.
    - 1 juli – afschaffing Nederlandse slavernij, emancipatie dag
    - 17 augustus – helden, vrijheidsstrijders, dag van de Vrijheidsstrijd Curaçao, Tula
    - Nog nader te bepalen
- ✓ Rituelen
- ✓ Vieren van de cultuur
- ✓ Ontmoeten
- ✓ Kennis delen/educatie
- ✓ Leven
- ✓ Inspireren
- ✓ Wel/niet religieus?

#### 7. Mag het monument nog voor andere dingen dan als monument gebruikt worden?

De onderzoeksgroep ziet mogelijkheden om het monument naast de primaire functie van herdenkingsplek ook te gebruiken als educatie-, speel-, ontmoetings- en bezinningsplek voor iedereen. Op die manier kan je een grotere doelgroep bereiken.

- ✓ Speelplek voor kinderen.
- ✓ Mag een ontmoetingsplek voor iedereen worden.
- ✓ Mag een plek van bezinning zijn.
- ✓ Mag een plek voor ontspanning zijn.
- ✓ Het monument mag ruimte bieden om er meer te doen.
- ✓ Respectvol ten aanzien van de thematiek, dan past spelen en ontmoeten op ander dagen.

#### 8. Welke informatie heeft de doelgroep nodig om zich te kunnen verbinden met onze doelen?

Er zit een spanningsveld tussen uitnodigend (brede doelgroep bereiken inclusief kinderen en jongeren) en anderzijds herkenning van de slavernijgeschiedenis en erkenning van het leed, door het leed te laten zien. Als verhaal en leed te expliciet worden verbeeld, dan kan dat mensen afschrikken. Terwijl het doel is dat we mensen laten nadenken en samen bouwen aan een 'nieuw normaal' zonder racisme, zo luidt overwegend de redenering.

- ✓ Informatie over wat tot slaaf gemaakte mensen is aangedaan en wat hun is afgenomen: cultuur, religie, familie.
- ✓ Informatie over de doorwerking van slavernij en kolonisatie.
- ✓ Feiten
- ✓ Persoonlijke verhalen
- ✓ Gevoelens
- ✓ Het monster ontmenselijking menselijk maken
- ✓ Leed
- ✓ Een nieuw verhaal zijn van een gedeelde geschiedenis. Universeel, divers en altijd actueel.

#### 9. Moet het monument culturele diversiteit representeren?

- ✓ Dubbel gevoel; je wilt iedereen bereiken maar je wilt als cultuur ook gezien en erkend worden
- ✓ De beeldtaal moet universeel zijn
- ✓ Nieuwe gedeelde geschiedenis: universeel en divers
- ✓ Benoem iedere cultuur die te maken heeft (gehad) met de nederlandse kolonisatie en slavernij
- ✓ Kan het 1 verhaal zijn.
- ✓ Wil je het slavernijverleden en de kolonisatie visueel heel nadrukkelijk maken of juist in een abstractie laten zien en verhalen/feiten toevoegen.

**10. Op welke gronden kies je een locatie voor het monument? Aan welke locatie(s) denk je?**

Het monument moet op een sfeervolle locatie staan met voldoende ruimte voor bijeenkomsten met een groot publiek. De voorkeur gaat uit naar een groene omgeving zoals een plantsoen en/of een plek in/nabij het centrum van de stad. Het zou mooi zijn wanneer de plek een historische link heeft met de geschiedenis van slavernij, maar dat is geen voorwaarde

- ✓ Sfeervolle plek
- ✓ Wanneer op de locatie minder ruimte is, kan onroerend goed beschikbaar zijn om activiteiten en eigen educatie te ontwikkelen en ontmoeting te faciliteren.
- ✓ Rustige plek.
- ✓ Het moet een plek zijn waar iedereen kan komen, waar mensen stil staan en overpeinzen wat er aan de hand is. Er mag ruimte zijn voor scholieren, voor organisaties en instellingen om samen te komen. Zoals een kampvuurplaats, waar je gebruik kunt maken van de plek.
- ✓ Plantsoen, plek met ruimte om bij elkaar te komen
- ✓ Noorderplantsoen, want die heeft een link met de geschiedenis.
- ✓ Ossenmarkt, Zuiderplantsoen, Stadspark, Noorderhaven, Grote Markt, Stationsgebied, Niemeyer complex en Hoge der A. Deze laatste in combinatie met een belendend pand.



### **Antropoloog Walter Faaij**

Uitingen van cultuur, zoals monumenten en rituelen, delen een bepaald gedachtegoed. Ze zijn uitingen van waarde van jou en je gemeenschap. Ze bieden tevens de mogelijkheid om samen een nieuw verhaal te bouwen.

Niets in cultuur heeft van zichzelf betekenis: wij kennen die betekenis met zijn allen toe. Door daar samen over te spreken ontstaat gedeelde betekenis. Taal is een manier om expliciet te maken wat we binnen een bepaalde cultuur of tijdsgewricht vinden. Door wat je vertelt en welke betekenis je daaraan toekent expliciet te maken laat je geen onduidelijkheden bestaan en dat is belangrijk, omdat de tijd betekenissen en contexten nu eenmaal doet veranderen.

Cultuur is dus het geven van gedeelde betekenis. Dat begint bij een overtuiging, dat worden kernwaarden, dan gedragsnormen en werkprocessen. Daarna is het te zien in de fysieke wereld, worden er symbolen aan gegeven en ontstaan taal en verhalen die erbij horen.

Faij legt parallellen met wat de onderzoeksgroep nu doet in deze en andere bijeenkomsten. Ook de groep bouwt op dit moment aan cultuur, en dat is nu eenmaal een rommelig proces. Zo is er grote culturele verscheidenheid en niemand heeft het antwoord. We spreken over goed, kwaad en over wat volgens ons normaal is.

Wij kunnen cultuur maken én veranderen. We gaan van oud naar nieuw via een 'ondertussen': dat waar de transitie daadwerkelijk plaatsvindt en de ordening her-ordend wordt. Vaak gaat transitie gepaard met rituelen, die ordenen het buitengewone en markeren een overgang. Het zijn mentale vluchtheuvels in tijden van verandering.

Monumenten moet je zelf laden met betekenis, door de tijd kan die betekenis mee ontwikkelen. Die verandering heeft te maken met het herstellen van relaties: de relatie met elkaar, met onszelf, met de tijd en met onze plek. Dit en het 'dekoloniseren van onze geest' (loskomen van ingesloten gedachten en patronen) hebben tijd en ruimte nodig en vragen om een eerlijke, rechtvaardige en menselijke samenleving. Het grotere verhaal is de opdracht. En die reis maakt deze groep, met alle hobbels en emoties die er zijn.

### **Beeldend kunstenaar Hans van Houwelingen**

Kunstenaar en expert op het gebied van monumenten Hans van Houwelingen zegt over het doel (in algemene zin) dat een monument een gedachtegoed representeert in de openbare ruimte. Voor politiek leiders kan het een instrument zijn om een volk een gedachte op te dringen, binnen de geldende ethiek van een land kan een monument een conversatiestuk zijn.

Hoe je slavernij herdenkt is cultuurgebonden. In Nederland ligt de nadruk op de afschaffing ervan. Wij vinden dat wat we doen iedereen moet aanspreken. In andere landen wordt daar anders over gedacht. Bijvoorbeeld dat het afschuwelijk was en zo herdacht moet worden.

Van Houwelingen is het met de onderzoeksgroep eens dat het monument over slavernij zou moeten gaan en niet over het vieren van de afschaffing ervan.

Hij geeft aan niet een specifieke mening te hebben over wat een monument moet zijn. Hij benadrukt dat de boodschap die je met een monument wilt uitdragen cruciaal is; stel jezelf de vraag wat je wilt laten zien van de geschiedenis. Gaat het om nooit meer slavernij of wil je het lijden van de mensen herdenken?

Daarna volgt de beslissing hoe je het monument optuigt. Wil je het visueel heel nadrukkelijk maken of juist in een abstractie laten zien?

De betekenis van een monument is veranderlijk. Hans stelt dat het ogenschijnlijk harde brons of steen fluïde is; het gaat om wat wij denken of willen denken, meer dan wat het voorstelt in steen of brons.

Als de tijd, de ideeën en de ethiek veranderen, dan veranderen monumenten ook. Hoe leggen we de monumenten dan uit? Brengen we de gedachte in balans, veranderen we het protocol of halen we het beeld omver? Allemaal goede vragen om over na te denken.

Hans is een voorstander van het veranderen van het protocol; de mensen willen iets, dan heeft het brons zich daarnaar te voegen. Het brons vertelt ons niet wat we moeten denken.

Van Houwelingen heeft laten zien dat monumenten geactualiseerd kunnen worden, bijvoorbeeld door hun context te veranderen of het protocol te veranderen. Maar ook in vorm kun je ervoor kiezen om een monument meer toekomstbestendig te maken. Het Holocaust monument in Berlijn is zo'n plek waar je respectvol kunt herdenken

maar dat ook veel toekomst in zich heeft (spelende kinderen). Zonder heel expliciet te zijn wat het moet verbeelden, is het in abstractie opgelost.  
Respectvol herdenken en een opening vinden naar de toekomst, als die twee dingen elkaar vinden dan ben je goed op weg!

Het maken van een goed monument is niet mogelijk, stelt hij. Het gaat om het feit dat het dilemma's toont en in onbeholpenheid betekenis heeft. Als je er goed over na hebt gedacht, zeg je uiteindelijk: dit is het. Dilemma's kunnen niet altijd overbrugd worden.

Bijlage 4: Een indruk van de visuele verslaglegging van de inspiratiebijeenkomsten door Anne Stalinski. De volledige beeldverslagen zijn bij Kunstpunt op te vragen.



WAT IS DE DOELGROEP VAN DIT MONUMENT?

KINDEREN MOETEN  
ER OOK WAT MEE  
KUNNEN



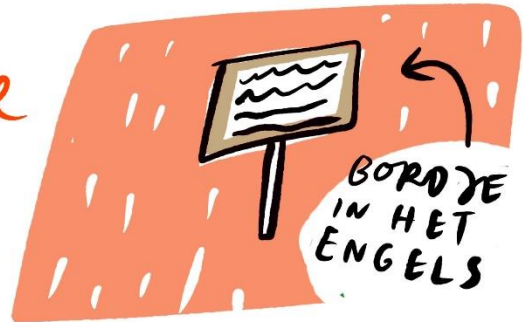
VOOR HUN  
IS HET OÖK  
BELANGRIJK



INTERNATIONALE  
STUDENTEN



DE NAZATEN  
VAN TOT SLAAF  
GEMAAKTEN



BEWUSTWORDING  
VOOR HEN DIE NU  
NOG BEWUST-LOOS  
ZIJN

SPECIFIEK VOOR  
HET GRONINGSE  
VERLEDEN

